

schon weniger informativ. Zur Bestimmung der Namensnutzer kann jedoch die Untersuchung anderer Merkmale der Streudenkmäler (z. B. die Lautform, bzw. lautgeschichtliche und morphologische Änderungen) geeignet sein.

Meine Absicht war es, in diesem Beitrag die Aufmerksamkeit auf ein methodologisches Problem der siedlungsgeschichtlichen Untersuchung von Ortsnamen zu lenken: dass etymologische Studien nicht immer (oder sogar nur sehr selten) zu einer völlig sicheren Erklärung der sprachlichen Ursprünge der Namen führen. Es gibt viele Ortsnamen, die auf verschiedene Weise gedeutet werden können und aufgrund unserer Kenntnisse in Namentheorie und Namenssystematik, oft aber eher aufgrund unserer Intuitionen, halten wir einige dieser Deutungen für wahrscheinlicher als andere. Wählt man eine der Möglichkeiten willkürlich aus und folgert auf dieser Basis auf ethnische Verhältnisse, kann das so gezeichnete Bild verzerrt sein.

Natürlich behaupte ich damit keineswegs, dass die von Kniezsa gezeichnete ethnische Landkarte des 11. Jahrhunderts oder die von Kristó umrissenen Bevölkerungsverhältnisse keine echten Beziehungen zeigen könnten. Ich möchte nur hervorheben, dass diese Hypothesen bei unserem gegenwärtigen Kenntnisstand weder mit linguistischen noch mit sprachgeschichtlichen Argumenten bewiesen werden können, d. h. der Weg, auf dem die genannten Forscher zu diesen Ergebnissen gelangten, auf jeden Fall falsch ist. Die frühen Streudenkmäler dienen dabei als eine wichtige Quelle für prähistorische Forschungen. Ihre Neubewertung kann dazu beitragen, zahlreiche zuvor akzeptierte und verwurzelte Missverständnisse aufzuklären. Zwar bieten die mehrere Möglichkeiten zulassenden etymologischen Erklärungen eine Grundlage nur für viel vorsichtigeren ethnischen Folgerungen als vorher, doch nähern sie sich den damaligen Verhältnissen sicherlich viel realistischer an.

Literatur

- ÁSz. = Fehértói, Katalin (2004): *Árpád-kori személynévtár. 1000-1301*. [Personennamenbuch der Arpadenzeit. 1000-1301], Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Bóna, István (1998): *Az Árpádok korai várai*. [Die frühen Burgen der Arpaden], Ethnica, Debrecen.
- DHA. = Györffy, György (1992): *Diplomata Hungariae Antiquissima. I*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Érszegi, Géza (1988): *Szent István görög nyelvű okleveléről*. [Über die griechische Urkunde Heiligen Stephan], in: *Levéltári Szemle* 38: 3-13.

- Fehértói, Katalin (1997): Árpád-kori közszoói eredetű személyneveinkről. [Über die Personennamen mit appellativischer Basis in der Arpadenzeit], in: Magyar Nyelvőr 121: 71-75.
- FKnT. = Bába, Barbara/Nemes, Magdolna (2014): Magyar földrajzi köznevek tára. [Wörterbuch der ungarischen geographischen Appellative], Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- FNESz. = Kiss, Lajos (1988): Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II. [Etymologisches Ortsnamenbuch III], Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Gy. = Györffy, György (1963-1998): Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I-IV. [Historische Geographie von Ungarn in der Arpadenzeit I-IV], Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Györffy, György (1972): Az Árpád-kori szolgálonépek kérdéséhez. [Zur Frage der Dienervölker in der Arpadenzeit], in: Történelmi Szemle 15: 261-320.
- Györffy, György (2013): István király és műve. [König Stephan und sein Werk] 4. Auflage, Budapest, Balassi Kiadó.
- Hoffmann, István (2005): Régi helyneveink névadóinak kérdéséhez. [Zur Frage der Namegeber unserer alten Toponyme], in: Névtani Értesítő 27:117-124.
- Hoffmann, István (2008): A név mint történeti forrás. [Der Name als historische Quelle], in: Bölcskei, Andrea/N. Császi, Ildikó (Hg.): Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai, Budapest, 20-29.
- Hoffmann, István (2011): Dunaföldvár régi Zemony nevééről. [Über Zemony, den früheren Namen von Dunaföldvár], in: Csiszár, Gábor/Darvas, Anikó (Hg.): Klárisok. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére, Budapest, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék. 155-61.
- Hoffmann, István (2010a): A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás. [Das Stiftungsdiplom von Tihany als ortsnamenhistorische Quelle], Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Hoffmann, István (2010b): Dél-dunántúli helynevek a pécsi püspökség alapítólevelében. [Ortsnamen von Süd-Transdanubien im Stiftungsdiplom von Pécs], in: Németh, Miklós/Sinkovics, Balázs (Hg.): Tanulmányok Szabó József 70. születésnapjára, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék. 77-82.
- Hoffmann, István (2014): Megjegyzések a személynevekkel azonos alakú helynevekről. [Bemerkungen über die mit Personennamen formal identischen Ortsnamen], in: Bárány, Attila/Dreska, Gábor/Szovák, Kornél (Hg.): Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. Budapest/Debrecen, Magyar Tudományos Akadémia/Debreceni Egyetem/Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara/Pázmány Péter Katolikus Egyetem. I, 693-704.
- Hoffmann, István (2017): A Bakonyalja etnikai viszonyai a honfoglalást követő évszázadokban. [Die ethnischen Verhältnisse in Bakonyalja in den Jahrhunderten nach der Landnahme], in: Hajba, Renáta/Tóth, Péter/Vörös, Ferenc (Hg.): „...ahogy a csillag megy az égen...” Köszöntő kötet Molnár Zoltán tiszteletére, Szombathely, Savaria University Press. 137-150.

- Hoffmann István/Tóth Valéria (2016): A nyelvi és az etnikai rekonstrukció kérdései a 11. századi Kárpát-medencében [Die Fragen der sprachlichen und ethnischen Rekonstruktion im Karpatenbecken im 11. Jahrhundert], in: Századok 150: 257-318.
- Hóman, Bálint (1923): X. és XI. századi történeti elemek a Nibelungénekekben. [Historische Elemente des 10. und 11. Jahrhunderts im Nibelungenlied], Egyetemes Philologiai Közlöny 47: 44-78.
- Kiss, Lajos (1996): A Kárpát-medence régi helynevei. [Alte Ortsnamen des Karpatenbeckens], in: Magyar Nyelvőr 120: 104-116.
- KMHSz. = Hoffmann, István (Hg.) (2005): Korai magyar helynévszótár 1. Abaúj-Csongrád vármegye [Buch der frühen ungarischen Ortsnamen. 1. Komitate Abaúj-Csongrád], Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- Kniezsa, István (1938): Magyarország népei a XI. században. [Die Völker in Ungarn im 11. Jahrhundert], in: Serédi, Jusztinián (Hg.): Emlékkönyv Szent István halálának 900. évfordulóján II., Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 365-472.
- Kovács, Éva (2015): A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás. [Die Inventur von Tihany als ortsnamenhistorische Quelle], Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Kristó, Gyula (1980): Hahnenburch = Kakasd? in: Névtani Értesítő 4: 3-7.
- Kristó, Gyula (1988): A vármegyék kialakulása Magyarországon. [Die Entstehung der Burgkomitate in Ungarn], Budapest, Magvető.
- Kristó, Gyula (1993): Adatok és szempontok a magyar helynévadás kialakulásához a X.-XI. század fordulóján. [Daten und Aspekte zur Entwicklung der Ortsnamengebung um die Wende vom 10. zum 11. Jahrhundert], in: Névtani Értesítő 15: 200-205.
- Kristó, Gyula (2000): Magyarország népei Szent István korában. [Die Völker in Ungarn in der Zeit Heiligen Stephan], in: Századok 134: 3-44.
- Kristó, Gyula (2003): Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon. [Landschaftsbetrachtung und Raumgestaltung im mittelalterlichen Ungarn], Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.
- Melich, János (1925-1929): A honfoglaláskori Magyarország. [Ungarn in der Zeit der Landnahme], Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Mező, András/Németh, Péter (1972): Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnevtára. [Historisch-etymologisches Ortsnamenbuch des Komitats Szabolcs-Szatmár], Nyíregyháza.
- Moór, Elemér (1936): Magyar helynévtípusok. [Ungarische Orstnamentypen], in: Né-pünk és Nyelvünk 8: 110-117.
- Németh, Gyula (1928): Géza, in: Magyar Nyelv 24: 147-151.
- Pais, Dezső (1926): Magyar Anonymus. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. [Ungarischer Anonymus. Das Buch des Notars des Königs Béla über die Taten der Ungarn], Magyar Irodalmi Társaság, Budapest.
- Piti, Ferenc (1999): A pécsi püspökség alapítólevele. [Das Stiftungsdiplom von Pécs.], in: Kristó, Gyula (Hg.): Az államalapítás korának írott forrásai. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely. 92-4.

- Póczos, Rita (2010): Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása. [Sprachkontakte und Wechselwirkungen der Ortsnamensysteme], Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Póczos, Rita (2015): A Pécsi püspökség alapítólevelének helynévi szórványai: Lupa, Kapos. [Ortsnamenbelege im Stiftungsdiplom von Pécs: Lupa, Kapos], in: Helynévtörténeti Tanulmányok 11: 69-83.
- Póczos, Rita (2017): A Pécsi püspökség alapítólevelének szórványai: Ozora, Győr. [Ortsnamenbelege im Stiftungsdiplom von Pécs: Ozora, Győr], in: Helynévtörténeti Tanulmányok 13: 117-142.
- Rác, Anita (2007): A pseudo-törzsnévi eredetű településnevekről. [Über die Siedlungsnamen aus Pseudo-Stammesnamen], in: Hoffmann, István/Juhász, Dezső (Hg.): Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai. III. kötet. (Debrecen, 2006. augusztus 22), Debrecen/Budapest. 45-55.
- Rác, Anita (2013): A nép(név) fogalmának változása, értelmezése. [Veränderung und Interpretation des Begriffs „Stamm(esname)“], in: Helynévtörténeti Tanulmányok 9: 7-17.
- Reuter, Camillo (1982): Hahnenburg = ? Kakasvár, in: Névtani Értesítő 7: 3-6.
- Révész, László (2015): A régészeti hagyaték és a nyelvészeti kutatások kapcsolatai a 9.-11. századi Kárpát-medencében (szemelvények). [Die Beziehung zwischen archäologischen Ausgrabungen und linguistischen Forschungen im Karpatenbecken in dem 9.-11. Jahrhundert], in: Helynévtörténeti Tanulmányok 11: 45-54.
- Szentgyörgyi, Rudolf (2012): A tihanyi alapítólevelél Lupa szórványáról. [Über den Beleg Lupa im Stiftungsdiplom von Tihany], in: Helynévtörténeti Tanulmányok 8: 7-36.
- Szentpétery, Imre (1938): Szent István király oklevelei. [Die Urkunden des Heiligen Stephan], in: Serédi, Jusztinián (Hg.): Emlékkönyv Szent István halálának 900. évfordulóján II. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia. 135-179.
- TESz. = Benkő Loránd (Hg.) (1967-1984): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I-IV. [Historisch-etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. I-IV], Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Tóth, Valéria (2013): Szempontok a középkori források személynévi adatainak értékeléséhez. [Aspekte der Interpretation von Personennamenbelegen in mittelalterlichen Quellen], in: Nyelvtudományi Közlemények 109: 227-254.
- Tóth, Valéria (2017): Személynévi helynévadás az ómagyar korban. [Ortsnamengebung mit Personennamen in der altungarischen Epoche], Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Udolph, Jürgen (1990): Die Stellung der Gewässernamen Polens innerhalb der alteuropäischen Hydronymie, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- ÚMTsz. = B. Lőrinczy, Éva (Hg.) (1979-2010): Új magyar tájszótár I-V. [Neues ungarisches Dialektwörterbuch], Budapest, Akadémiai Kiadó.

[**Abstract:** Scholars have for a long time been trying to determine the nature of ethnic relations at the time of the Hungarian conquest and the foundation of

the Hungarian state based on the origin of toponyms. The earliest sources that can be used for this purpose are the charters from the time of the first King of Hungary, St. Stephen (from the early 11th century), as we are not aware of any written sources about the history of Hungarians in the Carpathian Basin prior to this period. Using specific examples, the paper calls attention to a methodological issue related to the use of toponyms for the purpose of exploring settlement history: etymological studies do not always (or rather most often do not) provide absolutely certain explanations of origin. Many toponyms can be explained in multiple ways, and we can only claim that some of the explanations are more plausible than others (based on our knowledge of name theory and the taxonomy of names, and often based only on intuitions). If we choose one of the several options arbitrarily and draw conclusions about ethnic relations on this basis, the result may be distorted. Nonetheless, linguistic records constitute important sources for research into early history: their re-evaluation might contribute towards debunking a range of deeply-rooted myths that were once widely accepted.]